

Jerzy Flaga [Recenzja]: *Zakony Franciszkańskie w Polsce*, red. Jerzy Kłoczowski, tom 2, zespół redakcyjny tomu 2: Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski OFM, *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 2. Niepokalanów 2003, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, ss. 334, résumé, ISBN 83-87638-54-4.

Jest to ostatni tom z serii publikacji stanowiących pokłosie kilku sesji naukowych, poświęconych zakonom franciszkańskim w Polsce, zorganizowanych przez Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce KUL wspólnie z prowincjami tegoż zakonu w Polsce (por. krótkie recenzje na ich temat zamieszczone w „Revue d’Histoire Ecclésiastique” 85, nr 1, s. 272-273; 92, nr 3-4, s. 1114-1116; 94, nr 3-4, s. 1105-1106, „Miscellanea Francescana”, 101 (2001), fasc. 1-2, s. 419-420 oraz w czasopiśmie „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 72 (1999), s. 489-490). Na całość publikacji składa się 11 artykułów merytorycznych, résumé, indeks osobowy i indeks geograficzny.

Nie pomniejszając wartości poprzednich tomów należy zauważyć, iż obecny posiada wyjątkową wartość. Spośród owych 11 zamieszczonych w nim artykułów, cztery są poświęcone materiałom źródłowym odnoszącym się do zakonów franciszkańskich w Polsce w XVI-XVIII w. Ich przydatności do badań problematyki zakonnej, w tym przypadku zakonów franciszkańskich, nie da się przecenić. Wiadomo bowiem, jak ważne dla historyków są wszelkie informacje na temat źródeł: ich przechowywania i zawartości. Tym bardziej, że artykuły napisane są przez badaczy i historyków wywodzących się z tych zakonów, którzy pracowali we własnych archiwach i często zajmowali się ich porządkowaniem lub katalogowaniem. Oznacza to, że wszyscy czterej autorzy byli bardzo przygotowani do napisania tych studiów. Studia te są ułożone w porządku chronologicznym według powstawania poszczególnych odłamów zakonu. Jako pierwszy figuruje artykuł Damiana Synowca OFMConv, *Materiały archiwalne do dziejów franciszkanów konwentualnych w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych (XVI-XVIII w.)* (s. 9-32). Na uwagę zasługuje fakt, że autor, oprócz wykazu archiwaliów (ułożonych według ustalonych przez siebie kryteriów), uwzględnił w nim także informacje o mikrofilmach, jakie zakon zgromadził z własnych i innych archiwów oraz o tym, które z materiałów są przygotowane do konserwacji. Zdaniem autora najważniejsze materiały do dziejów polskich franciszkanów zawierają archiwa polskie i archiwa rzymskie. Drugim jest artykuł Kajetana Grudzińskiego OFM,

Główne typy źródeł do historii bernardynów w Polsce w XVI-XVIII wieku (s. 33-41). Autor omawia bernardyńskie źródła według pięciu następujących działów: akta urzędu prowincjańskiego, akta klasztorów, prace zakonników o charakterze historycznym, akta beatyfikacyjne błogosławionych – Szymona z Lipnicy, Jana z Dukli i Władysława z Gielniowa oraz rękopisy biblioteczne. Trzecim w kolejności jest artykuł Anzelma Janusza Szteinke OFM, *Źródła do dziejów zakonu Braci Mniejszych Reformatorów w Polsce oraz na Śląsku (1621-1900)* (s.42-79). Autor, prezentowane przez siebie materiały, uporządkował w cztery następujące działy: 1. krótki zarys organizacyjny zakonu, 2. źródła napisane lub materiałne, 3. źródła rękopiśmienne, 4. źródła drukowane. W tym ostatnim są omówione druki urzędowe wydane przez państwo oraz kościelne druki urzędowe (tutaj znalazły się akta procesów, schematyzmy diecezjalne i zakonne oraz czasopisma urzędowe i inne periodyki). Autorem czwartego artykułu jest Jerzy Duchniewski OFMCap, *Główne typy źródeł do historii zakonu Kapucynów w Polsce w XVI-XVIII w. i możliwość ich wykorzystania* (s. 80-91). Autor zauważył, że całą bazę źródłową dotyczącą kapucynów w Polsce wykorzystał o. Kornel Gadacz (z prowincji krakowskiej) w swym pionierskim leksykonie bio-bibliograficznym pt. *Słownik polskich kapucynów*, t. I-II, Wrocław 1985-1986.

Tematyka siedmiu pozostałych artykułów jest bardzo zróżnicowana. Trudno je tutaj szczegółowo analizować. Generalnie należy powiedzieć, że każdy z nich wnosi wiele interesujących faktów i konkretnych wiadomości do problematyki franciszkańskiej związanej z funkcjonowaniem tych wspólnot zakonnych na terenie Rzeczypospolitej. I tak, następnym w kolejności enumeratywnej jest artykuł Stanisława K. Olczaka pt. *Bernardyni i franciszkanie konwentualni w świetle ksiąg święceń diecezji poznańskiej z lat 1588-1619* (s. 92-134). Dla pełności obrazu można zauważyć, że artykuł jest bogato ilustrowany tabelami łącznie z aneksem zawierającym wykaz imienny kandydatów (franciszkanów konwentualnych) mających otrzymać właściwe sobie święcenia, wpisanych w poznańskie księgi święceń z lat 1588-1619. Autorem kolejnego artykułu jest Bogdan Brzuszek OFM, który stara się pokazać wspólnotę reformatów poprzez pryzmat poety z epoki baroku, byłego arianina, Wacław Potockiego [*Reformaci w świetle utworów Wacława Potockiego (1621-1696)*] (s. 135-159). Z dwóch następnych autorów, pierwszy, Józef Styk, kreśli sylwetkę O. Floriana Jaroszewicza, bardzo znanego historyka zakonu reformatów z XVIII w., autora głośnej książki *Matka świętych Polska* [O. Florian Jaroszewicz, *reformat (1694-1771)*] (s. 160-172), zaś Zbigniew Baran omawia kaznodziejstwo o. Antoniego Węgrzynowicza, reformackiego kaznodziei z doby baroku (*Kaznodziejstwo Antoniego Węgrzynowicza OFM (1658-1721) na tle kazań franciszkańskich doby baroku*) (s. 173-207). Dwa dalsze artykuły, podobnie jak wcześniejsze, dotyczą również problematyki związanej z kulturą, ale chodzi tu o specjalny typ kultury, o kulturę muzyczną. Są to artykuły: Wiktora Z. Łyjaka, *Budownictwo organowe w zakonie bernardynów. Najstarsze kontrakty i opisy* (s. 208-230) i Tadeusza Maciejewskiego, *Kultura muzyczna franciszkanów konwentualnych w świetle wizytacji o. G. D. Caputo i kilku*

imnych źródeł z początku XVII wieku (s. 231-265). Całkiem odmienną problematykę podjął w swoim artykule, ostatnim już w książce, Robert Kozyrski. Interesuje go stosunek szlachty Ziem Ruskich do zakonów franciszkańskich wyrażany na sejmikach ziemskich. Tytuł artykułu brzmi: *Problematyka franciszkańska na forum sejmików ruskich w drugiej połowie XVII wieku* (s. 266- 277).

Na podstawie zaprezentowanych studiów zawartych w pracy łatwo zauważyć, iż nie stanowi ona syntezy. Bardzo różni autorzy z kręgu franciszkańskiego i nie tylko podjęli w niej szereg różnych zagadnień wchodzących w zakres tematyki związanej z zakonami franciszkańskimi istniejącymi na terenie Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w. Ale właśnie w tym leży jej wartość, artykuły te wzbogacają znacznie naszą wiedzę na temat tzw. fenomenu franciszkańskiego.

Robert Kozyrski [Recenzja]: Jacek Witold Wołoszyn, *Problematyka wyznaniowa w praktyce parlamentarnej Rzeczypospolitej w latach 1648-1696*, Warszawa 2003, Wydawnictwo Naukowe Semper, ss. 329.

Na przełomie 2003/2004 roku do księgarń trafiła praca J. W. Wołoszyna, pracownika Biura Edukacji Publicznej IPN, której przedmiotem jest polityka konfesyjna Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVII wieku. Problematyką tą w państwie polsko-litewskim zajmowano się bardzo często na sejmikach i forum sejmowym. Szczególnie szlachcie zależało na tym, by uchwalane konstytucje utrzymały jej pierwszoplanową pozycję w państwie, którą gwarantowały liczne przywileje. Przejawem tego wyjątkowego statusu społecznego była możliwość partycypowania społeczeństwa obdarzonego klejnotem szlacheckim we władzy, a właściwie swoisty monopol polityczny i blisko z nim związany, ekonomiczny. Kościół, a zwłaszcza rzymskokatolicki, jak wiadomo był posiadaczem wielu rozległych majątków ziemskich. Płynące z nich dochody były głównym źródłem jego potęgi. Wspierany przez wielu wyznawców, a nierzadko również przez monarchów, czynnie uczestniczył w życiu politycznym państwa, a jego hierarchowie – ordynariusze diecezji, przez fakt zasiadania w senacie, byli współautorami wielu decyzji królewskich i sejmowych. Nie zawsze podobało się to społeczeństwu szlacheckiemu, które w dużej części spauperyzowane, dążyło do uszczuplenia faktycznej roli i wpływów Kościoła. Służyć temu miały stosowne wpisy do instrukcji sejmikowych, które następnie posłowie ziemscy przedstawiali w sejmie. Niejednokrotnie ich przyjęcie lub odrzucenie, podjęcie albo też brak uchwały sejmowej w tej sprawie, były główną przyczyną zaburzeń pracy sejmu, a nawet jego zerwania. Ułożenie więc wzajemnych relacji Kościoła i państwa stało się nadrzędnym celem wszystkich pozostających w konflikcie stron, zwłaszcza, że w XVII wieku sytuacja polityczna, wojny i zaburzenia wewnętrzne i zewnętrzne nie sprzyjały długotrwałym waśniom. Omawiany okres to również epoka, w której zwyciężyła kontreformacja, ograniczano systematycznie prawa innowierców,